

Prostory pro řešení PDR pomocí slabých formulací

- když problém řešení PDR neformulujeme slabě (či variace), lze s výhodou pracovat na větších prostorech než jsme měli dosud tj. prostory spojitých fce s počítacími spojitými derivacemi (je to v těchto případech dokonce přirozenější)
- tyto prostory budou navíc vybaveny vhodným skal. součinem $\Rightarrow$ Hilbertovy prostory

Základní pojmy na vekt. prostorech

- lineární forma $L: V \rightarrow \mathbb{R}$: pro $\forall v, w \in V$ a $\beta, \theta \in \mathbb{R}$ platí $L(\beta v + \theta w) = \beta L(v) + \theta L(w)$
- bilineární forma $a: V \times V \rightarrow \mathbb{R}$ je lineární v obou argumentech
- symetrická bilin. forma : $a(v, w) = a(w, v)$ pro $\forall v, w \in V$
- skalární součin = symetr. bilin. f., pro kterou $a(v, v) > 0$ pro $\forall v \in V$
- norma $\|\cdot\|_a$ odpovídající skal. součinu $a(\cdot, \cdot)$ je $\|v\|_a = \sqrt{a(v, v)}$ pro $\forall v \in V$
- Cauchyho nerovnost pro lib. skal. součin $|a(v, w)| \leq \|v\| \|w\|$
- vekt. prostor V se skal. součinem a odp. normou $\|\cdot\|$ je Hilbertův prostor, pokud je V úplný, tj. konverguje každá Cauchyho posloupnost v normě $\|\cdot\|$
tj. pokud pro $v_1, v_2, v_3, \dots$ platí, že pro $\forall \epsilon > 0 \exists N$ takové, že $\|v_i - v_j\| < \epsilon$ pro $i, j > N$
pak $\exists v \in V$ takové, že $\|v - v_i\| \rightarrow 0$ pro $i \rightarrow \infty$

Základní Hilbertovy prostory pro eliptické problémy formulované slabě (variace)

- pro problém na int. $\langle a, b \rangle = I$ máme prostor kvadraticky integrovatelných fce

$$L_2(I) = \left\{ v, v \text{ je definováno na } I \text{ a } \int_I v^2 dx < \infty \right\}$$

$$(v, w) = \int_I v w dx \Rightarrow \|v\|_{L_2(I)} = \left(\int_I v^2 dx \right)^{1/2} = (v, v)^{1/2} \text{ a vidíme, že díky Cauchyho nerovnosti je } (v, w) \text{ dobře definovaný.}$$

pro řešení elipt. problému je však přirozenější prostor (neboť potřebujeme (v', w'))

$$H^1(I) = \left\{ v; v \text{ a } v' \text{ patří do } L_2(I) \right\} \text{ se skal. součinem}$$

$$(v, w)_{H^1(I)} = \int_I (vw + v'w') dx \text{ a normou } \|v\|_{H^1(I)} = \left(\int_I (v^2 + (v')^2) dx \right)^{1/2}$$

a případně jeho podprostor $H_0^1(I) = \left\{ v \in H^1(I) : v(a) = v(b) = 0 \right\}$ se stejným skal. součinem.

- původní problém $-u'' = f$ na $I = \langle a, b \rangle$ s chr. podm. $u(a) = u(b) = 0$ lze tedy přeformulovat takto: Najdeme $u \in H_0^1(I)$ takové, že $(u', v') = (f, v)$ pro $\forall v \in H_0^1(I)$ (5)
kde sk. součin $(v', v') = \int_I v' v' dx$.
- $H_0^1(I)$ je větší než původní V a v skutečnosti největší prostor, pro který má (5) smysl
a navíc přiro. pro odhad chyby pomocí $\|v\|_{H^1(I)}$

• obecněji necht' Ω je o-reznaná oblast v $\mathbb{R}^d$, pak

$$L_2(\Omega) = \left\{ v : v \text{ je definována na } \Omega \text{ a } \int_{\Omega} v^2 dx < \infty \right\}$$

$$H^1(\Omega) = \left\{ v \in L_2(\Omega) : \frac{\partial v}{\partial x_i} \in L_2(\Omega), i=1, \dots, d \right\}$$

se skal. součin a normou

$$(v, w) = \int_{\Omega} vw dx \quad \Rightarrow \quad \|v\|_{L_2(\Omega)} = \left(\int_{\Omega} v^2 dx \right)^{1/2}$$

$$(v, w)_{H^1(\Omega)} = \int_{\Omega} [vw + \nabla v \cdot \nabla w] dx \quad \Rightarrow \quad \|v\|_{H^1(\Omega)} = \sqrt{(v, v)_{H^1(\Omega)}}$$

a dále $H_0^1(\Omega) = \{ v \in H^1(\Omega) : v=0 \text{ na hranici } \Gamma \text{ oblasti } \Omega \} \subset H^1(\Omega)$
a stejný sk. součin jako $H^1(\Omega)$

Nyní můžeme formulovat slabé a variace úlohu

$$(D) \quad \begin{aligned} -\Delta u &= f \quad \text{na } \Omega \\ u &= 0 \quad \text{na } \Gamma \end{aligned} \quad \Delta = \frac{\partial^2}{\partial x_1^2} + \frac{\partial^2}{\partial x_2^2} + \dots + \frac{\partial^2}{\partial x_d^2}$$

jako (S) Nalezte $u \in H_0^1(\Omega)$ takové, že $a(u, v) = (f, v)$ pro $\forall v \in H_0^1(\Omega)$

nebo ekvivalentně

(V) Nalezte $u \in H_0^1(\Omega)$ takové, že $F(u) \leq F(v)$ pro $\forall v \in H_0^1(\Omega)$

$$\text{kde } F(v) = \frac{1}{2} a(v, v) - (f, v)$$

$$a(u, v) = \int_{\Omega} \nabla u \cdot \nabla v dx = (f, v) = \int_{\Omega} f v dx$$

(Plyne z Greenovy věty: $\int_{\Omega} \nabla u \cdot \nabla v dx = \int_{\Gamma} v \frac{\partial u}{\partial n} ds - \int_{\Omega} v \Delta u dx$, kde $\frac{\partial u}{\partial n} = \frac{\partial u}{\partial x_1} n_1 + \dots + \frac{\partial u}{\partial x_d} n_d$ je normálová derivace. $\overset{=0}{\text{pro } v=0 \text{ na } \Gamma}$)

kteří plyne z Gaussovy věty $\int_{\Omega} \operatorname{div} A dx = \int_{\Gamma} A \cdot n ds$
dosazením za $A = (v \frac{\partial u}{\partial x_1}, 0, \dots, 0)$ $A = (0, v \frac{\partial u}{\partial x_2}, 0, \dots)$ a sečtením)

• obecně je mnohem jednodušší dokázat existenci řešení (S) na rozdíl od (D)

a pro složitější (nelineární) problémy se často uvažuje (S)

Pozn. prostory $H^1(\Omega)$ a $H_0^1(\Omega)$ jsou speciální případy Sobolevových prostorů

$$W^{k,p}(\Omega) \text{ pro } p=2 \text{ (tj. vycházejí z } L_2(\Omega) \text{), obecně } L_p(\Omega) \text{ s normou } \|v\|_{L_p(\Omega)} = \left(\int_{\Omega} v^p dx \right)^{1/p}$$

a pro $k=1$, tj. stačí první derivace L_2 -integrabilní

obecně pokud se Sobolevův prostor zplní pomocí slabé derivace, dostaneme

Banachův prostor a pro $p=2$ dokonce Hilbertův prostor, neboť jen na

$L_2(\Omega)$ lze zavést skal. součin odpovídající normě $\|\cdot\|_{L_2(\Omega)}$

Geometrická interpretace FEM

- pro jednodušnost uvažujeme problém

$$-\Delta u + u = f \text{ na } \Omega \text{ a } u = 0 \text{ na } \Gamma$$

- odpovídající slabou formulaci

$$(u, v)_{H_0^1(\Omega)} = (f, v) \text{ pro } \forall v \in H_0^1(\Omega)$$

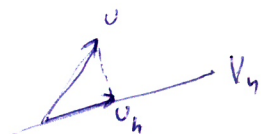
neboli $\int_{\Omega} \nabla u \cdot \nabla v \, dx + \int_{\Omega} u v \, dx = \int_{\Omega} f v \, dx$ tj. $a(u, v)$ je právě slab. součin na $H_0^1(\Omega)$

- necht' nyní máme $V_h \in H_0^1(\Omega)$ jako dříve a hledáme $u_h \in V_h$:

$$(u_h, v)_{H_0^1(\Omega)} = (f, v) \text{ pro } \forall v \in V_h$$

- odečtením dostaneme ($v \in V_h \subset H_0^1(\Omega)$)

$$(u - u_h, v)_{H_0^1(\Omega)} = 0 \text{ pro } \forall v \in V_h$$

- tj. chyba je kolmá na $\forall v \in V_h$ vzhledem k $(\cdot, \cdot)_{H_0^1(\Omega)}$

- neboli přibližné řešení FEM u_h je projekce u na V_h podle $(\cdot, \cdot)_{H_0^1(\Omega)}$

- a tedy u_h je nejblíže k u ze všech $v \in V_h$ vzhledem k normě $\|\cdot\|_{H_0^1(\Omega)}$

$$\|u - u_h\|_{H_0^1(\Omega)} \leq \|u - v\|_{H_0^1(\Omega)} \text{ pro } \forall v \in V_h$$

Jiné okrajové podmínky

- pokud máme Dirichletovy okrajové podm. $u = u_0$ na Γ , pak lze ukázat, že

slabá formulace zní

$$\text{Nalezněte } u \in V(u_0) \text{ takové, že } a(u, v) = (f, v) \text{ pro } \forall v \in H_0^1(\Omega)$$

$$\text{kde } V(u_0) = \{v \in H^1(\Omega) : v = u_0 \text{ na } \Gamma\}$$

- tj. testování lze uvažovat s nulovou okr. podmínkou

- a okraj. podm. se promítá do volby prostoru, kde hledáme

řešení, zde mluvíme o podstatné okr. podmínce

- na druhou stranu můžeme Neumannovu okr. podm. $\frac{\partial u}{\partial n} = g$ na Γ

dostaneme:

$$\text{Nalezněte } u \in H^1(\Omega) \text{ takové, že } a(u, v) = (f, v) + \langle g, v \rangle \text{ pro } \forall v \in H^1(\Omega)$$

$$\text{kde } \langle g, v \rangle = \int_{\Gamma} g v \, ds \text{ (neboť v Greenově větě nyní nezahodíme okraj. člen a použijeme } \frac{\partial u}{\partial n} = g \text{)}$$

pro
smyšlný prostor řešení je $H^1(\Omega)$ bez jakýchkoli omezení a okr. podmínka je

implicitně obsažena ve slabé formulaci, zde mluvíme o

Pozn. při řešení pomocí FEM bude okr. podm. splněna přibližně.

přirozené okraj. podmínce

Abstraktní formulace FEM pro eliptické rovnice

- umožňuje jednotně studovat řadu eliptických problémů
a pochopit obecné principy FEM

• Necht' V je Hilbertův prostor se skalárním součinem

$$(\cdot, \cdot)_V \text{ a odpovídající normou } \|\cdot\|_V = \sqrt{(\cdot, \cdot)_V}$$

a necht' $a(\cdot, \cdot)$ je bilineární forma na $V \times V$

a $L(\cdot)$ je lineární forma na V splňující

(1) $a(\cdot, \cdot)$ je symetrická, tj.

$$a(v, w) = a(w, v) \quad \text{pro } \forall v, w \in V$$

(2) $a(\cdot, \cdot)$ je spojitá, tj. $\exists \gamma > 0$:

$$|a(v, w)| \leq \gamma \|v\|_V \|w\|_V \quad \text{pro } \forall v, w \in V$$

(3) $a(\cdot, \cdot)$ je tzv. V -eliptická, tj. $\exists \alpha > 0$:

$$a(v, v) \geq \alpha \|v\|_V^2 \quad \text{pro } \forall v \in V$$

(4) $L(\cdot)$ je spojitá, tj. $\exists \Lambda > 0$:

$$|L(v)| \leq \Lambda \|v\|_V \quad \text{pro } \forall v \in V$$

pak lze obecně ukázat, že problémy

(S) Naleznete $u \in V$ takové, že

$$a(u, v) = L(v) \quad \text{pro } \forall v \in V$$

slabá
formulace

(V) Naleznete $u \in V$ takové, že $F(u) \leq F(v)$

$$\text{pro } \forall v \in V, \text{ kde } F(v) = \frac{1}{2} a(v, v) - L(v)$$

variální
formulace

jsou ekvivalentní a že existuje jediné řešení $u \in V$,
které splňuje $\|u\|_V \leq \frac{\Lambda}{\alpha}$.

Důk: - ekvivalence obdobně jako u 1D modelového problému

- existence z Lax-Milgramovy věty

- jednoznačnost jako u 1D problému

- vlastnost $\|u\|_V \leq \frac{\Lambda}{\alpha}$, tj. omezenost řešení plyne

z (5), (3) a (4):

$$\alpha \|u\|_V^2 \leq a(u, u) = L(u) \leq \Lambda \|u\|_V \quad \text{a vydělením}$$

Pozn.: Pokud $a(\cdot, \cdot)$ není symetrická, má (5) stále smysl, ale (v) už ne.

Diskretizace a odhad chyby

• nechť $V_h \subset V$ je konečně-rozm. podprostor s dimenzí n

a bázi $\{\varphi_i\}_{i=1}^n$, tj. lib. $v \in V_h$ lze psát jako $v = \sum_{i=1}^n \eta_i \varphi_i$

kte $\eta_i \in \mathbb{R}$

• pak FEM pro (5) formulujeme takto:

Nalezněte $u_h \in V_h$ takové, že

$$a(u_h, v) = L(v) \quad \text{pro } \forall v \in V_h$$

neboli (díky linearitě)

$$a(u_h, \varphi_j) = L(\varphi_j) \quad \text{pro } j=1, \dots, n$$

• položíme-li $u_h = \sum_{i=1}^n \xi_i \varphi_i$, $\xi_i \in \mathbb{R}$, dostaneme

$$A \xi = b$$

kte $A_{ij} = a(\varphi_i, \varphi_j)$ a $b_i = L(\varphi_i)$

• navíc obecně z V -eliptičnosti plyne

$$0 \leq a(v, v) = a\left(\sum_{i=1}^n \eta_i \varphi_i, \sum_{j=1}^n \eta_j \varphi_j\right) = \eta^T A \eta$$

a A je tedy pozitivně definitní, symetrická matice

a tedy regulární a existuje řešení $A \xi = b$

• i pro přibližné řešení u_h platí (položíme $v = u_h$)

$$\alpha \|u_h\|_V^2 \leq a(u_h, u_h) = L(u_h) \leq \Lambda \|u_h\|_V$$

a vydělením $\|u_h\|_V \leq \frac{\Lambda}{\alpha}$

neboli u_h je omezené jako správné řešení

(pro slušné $L(\cdot)$ dává obvykle pravou stranou f)

a máme stabilitu FEM

- odhad chyby FEM vychází z obecného vztahu

$$\|u - u_h\|_V \leq \frac{\gamma}{\alpha} \|u - v\|_V \text{ pro } \forall v \in V_h$$

kteřý plyne z toho, že

$$a(u - u_h, w) = 0 \text{ pro } \forall w \in V_h \quad \left(\begin{array}{l} \text{odčtením (S)} \\ \text{pro } u \text{ a } u_h \end{array} \right)$$

a tedy $\alpha \|u - u_h\|^2 \overset{V\text{-eliptičnost}}{\leq} a(u - u_h, u - u_h) =$

$$= a(u - u_h, u - u_h + w) = \text{(položíme } v = u_h - w \in V_h)$$

$$= a(u - u_h, u - v) \leq \gamma \|u - u_h\|_V \|u - v\|_V$$

a vydělíme $\|u - u_h\|_V$

- tento odhad říká, že vzhledem k normě ve V

je u_h z celého V_h nejbližší k řešení u

- pro konkrétní úlohu je třeba určit γ a α

a zvolit vhodné V , kdy lze odhadnout $\|u - v\|_V$,

za u se obvykle volí po částech lin. (či kvadr. atd.)

fce a odhad lze provést z chyby interpolace

- zavedeme-li a -normu (tež někdy energetickou normu)

na V pomocí $\|v\|_a^2 = a(v, v)$ pro $v \in V$

kteří je (díky V -eliptičnosti) ekvivalentní s $\|\cdot\|_V$

neboť $\sqrt{\alpha} \|v\|_V \leq \|v\|_a \leq \sqrt{\gamma} \|v\|_V$

pak dostaneme přímo

$$\|u - u_h\|_a \leq \|u - v\|_a \text{ pro } \forall v \in V_h$$

a máme tak projekci u do V_h při skalárním součinu $(\cdot, \cdot)_a = a(\cdot, \cdot)$

Př. ilustrace na modelovém 1D problému na $I = (a, b)$

$$\int_a^b u' \cdot v' dx = a(u, v) = (f, v) \text{ pro } \forall v \in H_0^1(I) = V$$

$$L(u) = \int_a^b f \cdot v dx$$

- zde $a(\cdot, \cdot)$ je symetrický a $L(\cdot)$ lineární

$$\text{a navíc } |a(v, w)| \leq \|v'\|_{L_2(I)} \|w'\|_{L_2(I)} \leq \|v\|_{H^1(I)} \|w\|_{H^1(I)}$$

a tedy $\gamma = 1$

dále z Cauchyho nerovnosti plyne

$$L(v) = \int_a^b f \cdot v \, dx \leq \|f\|_{L_2(I)} \|v\|_{L_2(I)} \quad \text{a tedy} \quad \Lambda = \|f\|_{L_2(I)}$$

a konečně $\alpha = \frac{1}{1+(b-a)}$, neboli $a(u, v)$ je V -eliptická,

neboť ze vztahu $v(x) = v(a) + \int_a^x v'(y) \, dy$

máme díky Cauchyho nerovnosti odhad

$$|v(x)| \leq \int_a^b 1 \cdot |v'(y)| \, dy \leq 1^{1/2} \left(\int_a^b (v'(y))^2 \, dy \right)^{1/2}$$

$$\text{a tedy} \quad \int_a^b |v(x)|^2 \, dx \leq (b-a) \int_a^b (v'(y))^2 \, dy$$

$$\text{z čehož plyne} \quad \|v\|_{H^1(I)}^2 = \int_a^b [(v(x))^2 + v'(x)^2] \, dx \leq \underbrace{(1+(b-a))}_{\frac{1}{\alpha}} \int_a^b (v'(x))^2 \, dx$$

- pro chybu v to-to případě dostaneme

$$\|u - u_h\|_{H^1(I)} \leq (1+(b-a)) \|u - v\|_{H^1(I)} \quad \text{pro } \forall v \in V_h$$

a vezmeme-li za v interpolovanou u pomocí po částech lineárních funkcí, pak z chyby interpolace bude

$$|u'(x) - \tilde{u}'_h(x)| \leq h \max_{a \leq y \leq b} |u''(y)|$$

$$\text{a} \quad |u(x) - \tilde{u}_h(x)| \leq \frac{h^2}{8} \max_{a \leq y \leq b} |u''(y)|$$

$$\text{a dostáváme (integrací)} \quad \|u - u_h\|_{L_2(I)} \leq C_2 h^2$$

$$\text{ovšem} \quad \|u - u_h\|_{H^1(I)} \leq C_1 h$$